

IMPERIUM CÍSAŘE AUGUSTA.

Univ. prof. dr. O. Sommer.

V posledních letech při každé návštěvě procházka starým Římem znamenala nové překvapení. Je to tím podivuhodnější, že se dnes nejedná jako před sto lety za časů Stendhalových o deset či dvanáct stop prsti. Celé bloky domů, vestavěné mezi Forum Romanum a Forum Trajanovo bylo nutno strhnouti, aby císařská fora se objevila ve své souvislosti, po staletí přerušené. Plán těchto prací načrtl ještě před válkou Corrado Ricci.¹ Fašistický režim umožnil jeho provedení. Za řízení Ricciho blíží se dílo svému dokončení. S chodníku ulice Alessandriny, plné velkoměstského ruchu, lze pohleděti na velkolepé forum Augustovo. V jeho středu stojí zbytky chrámu, který zaslíbil Augustus Martovi za bitvy u Filippi, v níž pomstil smrt Caesarovu. Mars Ultor. Mimoděk tu připadnou Augustova slova „urbem marmoream se relinquere, quam latericiam accepisset“.²

Na těchto místech stanul jsem letos v lednu za jasného, slunečního jitra s prezidentem *Háchou*. V hovoru zaujatém tolika evidentními doklady velikosti římského imperia vracelo se neustále jméno Augustovo. Moderní jurista, jemuž se naskytlo v prvních letech po převratu tolik pohledů do administrativy nového státu, se stejným zájmem sledoval státní zřízení dnešní Italie i tolikrát dovolávaný její vzor, císařský Řím. Položil mi otázku, kde hledat vysvětlení zdaru Augustova díla státnického, jež dovedlo své době zajistiti mír na dobu delší dvou století. Jakým uměním zachytil Augustus stát hrozící rozvratem v divokých bojích občanských válek? Ne-ní-liž jeho výtvar z největších dokladů římského genia státotvorného, převyšující svým významem i samu velikost římského práva soukromého? Vzpomněli jsme v té souvislosti obdivuhodné intuice mistra *Švabinského*, který na veliké fresce, proponované do collegia maxima novostavby právnické fakulty university Karlovy, antický svět právní chtěl znázorniti právě postavou císaře Augusta, čímž ovšem narazil na naprosté neporozumění rozhodujících činitelů, orientovaných protihistoricky a neuvědomujících si, co tak zůstávají dlužni výchově občanů k pravé státnosti.

¹) Srov. na př. Ricci, *Il mercato di Traiano* 1929, se zajímavými ilustracemi a plánky.

²) Suet. Aug. 28, 3.

Tyto otázky a skutečnosti vedly mne k tomu, abych ve spisu, podaném počtou vynikajícím právníku přítomné doby, pokusil se v krátkosti zrekapitulovati problém Augustova imperia. Dotýkám se tím sporu, který nelze vyřešiti jen s výzbrojí juristickou a dokonce již ne na několika stránkách, které mi jsou k dispozici. Spor ten byl řešen historiky i juristy opětovně. Na počátku moderních studií o něm stojí jméno *Mommsenovo*. Mommsen¹ charakterisoval Augustův režim jako dyarchii císaře a senátu. Proti němu jiní akcentují buď restauraci republiky,² buď zakrytou nebo i zjevnou monarchii.³ Ohniskem problému je ráz vládní moci Augustovy, Augustovo *imperium*.

Spor tento je tím pozoruhodnější, že o skutečnostech, k nimž se váže, máme zprávu z vlastní ruky Augustovy, proslulé *Res gestae*, známé od r. 1555 z exempláře v Ankyře,⁴ nyní pak i z dalšího exempláře objeveného 1914 a 1924 v Antiochii.⁵ Podle vyprávění Suetoniova⁶ na jednom ze tří zapečetěných svitků, jež po smrti Augustově Vestálky spolu se závětí Augustovou odevzdaly senátu, byl obsažen seznam činů Augustových s přáním, aby byl vyryt na kovových deskách a vystaven před Augustovým Mausoleem. Dokument tento ve své subjektivní stylisaci není ovšem prost tendence,⁷ zračící se ve snaze Augustově presentovati se jako občan, jehož postavení nepřekročuje nikde mezi ústavy; má tudíž vedle ceny historické především význam politický. Juristicky nechává většinu otázek nerozřešených.

De Francisci dal se právě tímto dokumentem svěsti k tomu, že vlastní založení principátu chce datovati až od roku 23 př. Kr., kdy prý teprve Augustus nabyl suverenní moci v celé říši.

V občanské válce po smrti Caesarově⁸ měl Augustus nejprve moc diktátorskou jako jeden z tres viri rei publicae constituendae. I když toto jeho oprávnění koncem r. 33 př. Kr. formálně zaniklo, zůstával Oktavián nicméně nadále nejvyšším velitelem římského vojska a měl tedy *imperium*

¹) Römisches Staatsrecht, 3. vyd., II, 2, 745 ns.; Abriß des römischen Staatsrechts, 340 ns.

²) Zvl. Schulz, Das Wesen des röm. Kaisertums der ersten zwei Jahrhunderte, 1916.

³) Srov. Schönbauer, Wesen und Ursprung des röm. Prinzipats v Sav. Z. 47, 264 ns.; De Francisci, La costituzione Augustea ve Studi in onore di Pietro Bonfante, 1, 11 ns.; též ve Storia del diritto romano, II, 1, 233 ns; Kolbe, Von der Republik zur Monarchie (Aus Roms Zeitwende), 1931.

⁴) Monumentum Ancyranum (základní je vydání Mommsenovo, po něm Diehl a Hardy).

⁵) Monumentum Antiochenum, vyd. 1927, Ramsay a Premierstein. Srov. i pěkně vypravené vydání, jež pořídila C. Barini 1930.

⁶) L. c. 101.

⁷) Tak když Augustus Mon. Anc. IV, 9, praví: Capitulum et Pompeium theatrum utrumque opus impensa grandi refeci sine ulla inscriptione nominis mei.

⁸) K událostem této doby srov. na př. Holmes, The Architect of the Roman Empire (44—27 B. C.), 1928.

proconsulare v celé říši. Mimo to byl trvale od 1. ledna 31 konsulem, vedle něhož druhé místo konsulské bylo obsazováno vždy jen na krátkou dobu.

Podobné zjevy nebyly na sklonku republiky novinkou. Byla tu trvalá diktatura Sullova,¹ výlučný konsulát Pompejův a pak opět trvalá diktatura Caesarova,² s vyslovenou tendencí proměnit se po vzoru hellenisticko-orientálním v absolutní monarchii.

Augustus svého adoptivního otce v této snaze nenásledoval. Naopak, ukončiv občanskou válku, což dokumentoval r. 29 př. Kr. uzavřením bran Janova chrámu na fóru, přibral r. 28 M. Agrippu jako pravidelného kolegu v konsulátu a dne 13. ledna 27 př. Kr. vrátil senátu svoji mimořádnou vládní moc. Čin tento zdůvodnil pacifikací říše: *In consulatu sexto et septimo, bella ubi civilia extinxeram, per consensum universorum potitus rerum omnium, rem publicam ex mea potestate in senatus populi que Romani arbitrium transtuli.*³ Svoje postavení po této renunciaci charakterizuje Augustus takto: *Post id tempus auctoritate omnibus praestiti, potestatis autem nihilo amplius habui quam ceteri qui mihi quoque in magistratu conlegae fuerunt.*⁴

I nadále zůstává Augustus konsulem. Mimo to bylo mu uděleno opět *imperium proconsulare*, avšak omezené časově a místně. Za účelem úplné pacifikace převzal totiž Augustus tři významné provincie, Gallii, Hispanii a Syrii, v nichž leželo téměř celé vojsko, a to na deset let.⁵ Mimo to mu příslušela vláda nad Egyptem, jenž v poměru k ostatním provinciím zaujímal od původu postavení zvláštní, jsa naprosto vyňat z jakékoli ingerence senátu.⁶ Senátorům bylo dokonce zapověděno bez zvláštního dovolení císařova vstoupiti na egyptskou půdu.⁷

Ostatní provincie podléhaly opět senátu a rozdílely se obvyklým způsobem losem. I tu si však prý Augustus vyhradil právo dozoru nad správou a kontroly nad financemi.⁸

*De Francisci*⁹ spatřuje v této úpravě přípravné kroky pro definitivní zřízení principátu r. 23 př. Kr. Kolbe¹⁰ se domnívá, že v existenci kolegy konsula a v místním i časovém omezení prokonsulárního imperia dlužno spatřovati podřízení ústavě.

¹) Srov. Carcopino, Sylla ou la monarchie manquée, 1931.

²) E. Meyer, Caesars Monarchie und das Prinzipat des Pompejus, 2. vyd. 1918.

³) Mon. Anc. VI, 13.

⁴) Mon. Anc. VI, 21.

⁵) Dio Cas. 53, 12.

⁶) Srov. Wilcken, Grundzüge der Papyruskunde I, 28 ns.; Stein, Untersuchungen zur Geschichte und Verwaltung Aegyptens unter römischer Herrschaft, 1915; nyní též Dessau, Geschichte der röm. Kaiserzeit, II, 2, 1930, str. 635 ns.

⁷) Cf. na př. Tacitus Ann., 2, 59.

⁸) Cf. Dio Cas. I. c.

⁹) Studi Bonfante, I, 27 (= Storia II, I, 242).

¹⁰) L. c. 53 ns.

Augustus odebral se po tomto spořádání věcí koncem r. 27 do Španělska¹ a vrátil se do Říma teprve koncem r. 24.² Počátkem násl. roku onemocněl těžce a byl jako zázrakem uzdraven řeckým lékařem Ant. Musou.³ Odvolává se na přestálou nemoc, rozhodl se Augustus koncem června r. 23 př. Kr. vzdáti se konsulátu,⁴ který do té doby nepřetržitě zastával. Od té chvíle nepřijal již trvale žádného úřadu. Podržel však mimořádné pravomoci,⁵ a to jednak imperium proconsulare, jež nyní výslovně proti senátním provinciím bylo vystupňováno v imperium maius, jednak tribuniciam potestatem, již měl již od roku 36 na doživotí a již nyní počíná každoročně datovati.⁶

Tím teprve byl prý vytvořen v státním životě římském nový stálý orgán, imperator, znamenající počátek nového režimu *monarchického*.⁷

Odpovídá pojetí de Francisciho skutečnosti? V důsledném domýšlení vede k závěru, který učinil *Kolbe*. Rok 27 by podle toho znamenal jak proti stavu před tím, tak ve srovnání s rokem 23 značné *minus*. To však se přičítá vši pravděpodobnosti, zdůvodněné skutečnými poměry. Faktická moc Augustova zůstává po celou tuto dobu stejná. Úpravy r. 27—23 jsou jen pokusy reakce republikánské ústavy na tyto poměry faktické, reakce vyvolané Augustem při důsledném provádění restaurační politiky jeho. O této politice nemůže býti pochybností.⁸ Kdyby ji nebyl Augustus prováděl, byl by se těžce prohřešil na celém svém vystupování během občanské války.⁹ Byl by upadl do stejné chyby, již tak tragicky odpykal Caesar. Záleželo na tom, jak zachovati v rámci republiky bez zjevného porušení ústavy postavení uznaného vůdce a velitele, jímž byl princeps. Pro Augustovo státnické umění je příznačné, že dovedl svoji moc v nastalém míru učiniti nezbytnou převedením z oboru válečného na pole civilní správy ve všech jejích odvětvích. Dovedl nový stát nejen založiti, ale i udržeti a upevniti promyšlenou organizací říšské administrativy, již se tolik nedostávalo poslední republice. Tento fakt spořádané správy a pevné vlády, vykonávané vynikajícím státníkem, je nezvratný.

Z restaurační politiky Augustovy nelze však činiti závěry na juristickou strukturu principátu. Římská republika neměla psané ústavy. Republikán-

¹) Dio Cas. 53, 22.

²) L. c. 53, 28.

³) Suet. Aug. 81; Dio Cas. 53, 30.

⁴) Suet. Aug. 28.

⁵) Srov. Dio Cas. 53, 32, 5.

⁶) K podrobnostem Niccolini, *Il tribunato della plebe*, 1932, str. 159 ns.

⁷) Srov. De Francisci, *St. Bonfante*, I, 34 (= *Storia*, I. c. 248).

⁸) Srov. Schulz, *Wesen*, str. 8 ns.; *Rechtstitel und Regierungsprogramme auf röm. Kaisermünzen*, str. 10.

⁹) Srov. *Mon. Anc. V*, 25: *Iuravit in mea verba tota Italia sponte sua...*

ská ústava římská spočívala na právu zvykovém. Jednotlivé *leges* týkají se v oboru ústavního života většinou jen otázek speciálních a konkrétních; největší počet jich se pak obírá nikoli ústavou, nýbrž správou.¹ Vývoj ústavního práva římského dál se již za republiky v ústavní praxi státu nenáhlou transformací ústavy. Projevovalo se to stálými změnami ve vzájemném mocenském poměru jednotlivých ústavních činitelů. V stejném duchu postupoval i Augustus. Šlo nejprve o to, vyhnouti se výtce zjevného porušení ústavy a vpraviti mimořádnou faktickou moc císařovu do ústavního života římského v tradičním duchu nenápadné transformace ústavy. Odtud obzvláštní důraz, který císař kladl na svoji *auctoritas*² ve slovech „*auctoritate omnibus praestiti*“,³ kdežto svoji *potestas* ponechává v mezích ústavních. De Francisci⁴ se ovšem domnívá, že tento *passus* Augustova politického testamentu pochází již z r. 23 a vztahuje se na jeho poměr k druhému konsulovi; šlo by podle toho tedy jen o dobu mezi r. 27—23, již by de Francisci rád konstruoval jako dobu přechodnou. Avšak nejnověji Wilcken⁵ filologickým rozbořem ukázal nesprávnost této these, již de Francisci převzal od Kornemannna.⁶ Nic tedy nenutí omezovati takto zmíněné prohlášení, jež s hlediska Augustovy politiky případně vystihuje jeho postavení po celou dobu jeho vlády.

Civilní pravomoc Augustova bývá opírána o časově a místně neomezenou moc tribunskou. De Francisci při své juristické charakteristice Augustových „*refořem*“ přehlíží úplně, že moc tribunskou měl Augustus již od r. 36 př. Kr. Třebas se tehdy jednalo jen o nedotknutelnost tribunskou, nelze to vykládati tak, jako by *de jure* byl Augustus nabyt plné moci vládařské teprve r. 23. Jestliže od původu byly tyto pravomoci udíleny Augustovi jako pravomoci *mimořádné*, je patrné, že o dalších funkcích moci tribunské r. 36 mluvíti nebylo třeba, poněvadž byly dány jinakým státoprávním postavením Oktavianovým. Totéž však musí platiti i pro rok 27. Rok 23 značí prostě jen jiný juristický aspekt téhož jevu. Monarchie v rámci republikánské ústavy byla tu již roku 27. Rozdíl roku 27 a 23 lze spatřovati jen v tom, že skutečná juristická base Augustovy vlády, udělení mimořádných pravomocí, roku 27 nevystoupila ještě do té míry jasně proto, že mnoho z ní se dalo vyložiti z *imperia* konsulského, jež pro civilní správu na ten čas bylo po-

¹) Srov. Rotondi, *Leges publicae populi romani*, 1912.

²) Srov. k tomu Heinze, *Auctoritas*, *Hermes* LX, 348 ns.; slovo *auctoritas* je zajištěno v *Mon. Antioch.*, srov. Ramsay-Premierstein, *Monumentum Antiochenum*, str. 96 ns.

³) Srov. *Mon. Ant.*, cap. 34; *Mon. Anc.* VI, 21, cit. výše v textu.

⁴) Studi Bonfante I, 22.

⁵) *Zur Genesis der Res gestae Divi Augusti* (Sitz. Ber. der preuss. Akad. der Wiss. Phil.-hist. Kl., 1932, XI), str. 240 (S. A., str. 18 ns.).

⁶) Srov. Studi Bonfante I, 22, pozn. 33.

stačitelné. V poměru k provinciím senátním omezil se Augustus, v době 27—23, jak se zdá, na dozor a kontrolu.¹

Agendy tyto se později rozšířily na zcela pravidelnou správu. Živým a nad jiné výmluvným dokladem toho jsou edikty Augustovy z r. 7/6 a 4 př. Kr., nedávno objevené v Kyrenaice. Kyrenaika byla provincií senátní. Na agoře kyrénské byla nalezena mramorová stele, obsahující úplný řecký nápis, zahrnující pět ediktů, vydaných Augustem ve správě této provincie.²

V prvním ediktu upravuje císař sestavení poroty v kapitálních procesech proti Řekům. V druhém jedná se o dekret, vydaný v konkrétním kapitálním procesu, týkajícím se tří římských občanů. Třetí edikt upravuje liturgické povinnosti provinciálů. Čtvrtý má ustanovení o fakultativním dosazení řeckých soudců ve sporech civilních a v nekapitálních procesech trestních, týkajících se Řeků.³ Konečně pátý edikt Augustův vyhláší senatus consultum z r. 4 př. Kr. o novém řízení de repetundis, vydaném k podnětu císařovu.

Opatření tato opírají se zřejmě o císařské prokonsulární imperium maius. Císař tím nechce naprosto vyřaditi senát a místodržícího. Naopak v prvním ediktu výslovně prohlašuje, že jde jen o úpravu provisorní, platnou do rozhodnutí senátu, po případě do nové definitivní úpravy císařovy. Proti místodržícímu pak volí císař obraty naznačující spíše přání než rozkazy.⁴

Augustovy kyrénské edikty ukazují zřetelně, jak intensivní byl osobní režim císařův i v provincii senátní. Císař se odvolává výslovně na svá osobní zjištění nepřístojností v trestních věcech,⁵ na věci, o nichž nabyl vědomosti od poselství měst provinčních,⁶ klade důraz na bezpečnost provinčního obyvatelstva proti přehmatům správním⁷ a pečuje o jeho potřeby a zájmy. Zejména v senátní provincii vyžadoval takový osobní režim značného taktu jak v poměru k senátu, tak v poměru k senátnímu správci provincie. Vystupuje to zajímavým způsobem zejména v ed. II., kde šlo patrně o nelegální postup místodržícího proti římským občanům, kteří byli v poutech dopraveni do Říma; nicméně císař — ačkoliv stížnosti dal za pravdu a spoutané

¹) Srov. co Dio Cas. 53, 30, vypravuje o soupisu říšských financí v nemoci Augustově r. 23 př. Kr.; k tomu jako paralelu Suet. Aug. 101 o testamentu Augustově a jeho přílohách.

²) Srov. Oliverio, La stèle de Augusto v Notiz. arch. del minist. delle colonie, fasc. 4, 15 ns.; Ebrard Phil. Wo. 1927, 1193 ns.; 1226 ns.; Premierstein, Die fünf neugefundenen Edikte des Augustus aus Kyrene, Sav. Z. 48, 419 ns.; Stroux-Wenger, Die Augustus-Inschrift auf dem Marktplatz von Kyrene (Abh. der Bayer. Akad. XXXIV, 2) 1928; k tomu Uxkull-Gyllenband v Gnomonu 6, 121 ns.

³) Neprávem připisuje Uxkull-Gyllenband, l. c. 129, tomuto ediktu i zavedení materiálního práva římského ve sporech provinčních.

⁴) Srov. Stroux-Wenger, l. c. 65.

⁵) Ed. I., ř. 10, 11.

⁶) Ed. I., ř. 8; ed. II., ř. 52.

⁷) Ed. V., ř. 76/77, 81/82.

propustil na svobodu — postup místodržícího kryje. Edikty ukazují i značný rozsah císařské administrativy, již skutečně možno označiti jako ústřední vládní moc, cílevědomou a dobře informovanou.

Tento rys vyznačuje celý režim Augustův. Augustus vystupuje během své vlády ve všech oborech státního i společenského života především jako *administrátor*. Zvláště zajímavým způsobem objevuje se toto jeho umění na poli hospodářském. Jestliže trvalým mírem, který dal říši, zajistil hlavní podmínku klidného hospodářského vývoje, omezil se i v budoucnosti prostě jen na vytvoření pevné base, na níž by se mohlo rozvíjeti veškeré dění hospodářské. Sem spadá rekonstrukce silniční sítě, urbanisace, prováděná v celé říši,¹ reformy finanční, nepřetěžující nad míru soukromé hospodářství, redukce armády. V duchu staré římské tradice vyvaroval se Augustus jakéhokoliv zásahu do svobody podnikání a obchodu. Obchod a průmysl zůstává zásadně volný, ponechán soukromé iniciativě. Císař sám se svým velikým majetkem stojí na témž niveau jako ostatní občané, spravuje podle stejných zásad své soukromé jmění, z jehož výtěžku hradí ovšem náklady četných úkolů veřejných. To má nesporný vliv i na vytváření zvláštních poměrů císařského fisku, zcela odlišných od *aeraria populi Romani*.²

Postup tento je tím pozoruhodnější, že na př. Egypt poskytoval císaři vzor zcela opačný. V Egyptě veškerá půda náležela státu. Obchod a průmysl byl zestátněn ve formě monopolů. Produkční i prodejní monopol postihoval nejdůležitější předměty spotřeby, jako olej a plátno, zmonopolisovány byly i banky. Toto státní hospodářství Augustus sice v Egyptě v jádře zachoval. Ne ovšem zcela beze změny. V oboru zemědělství bylo výlučné státní vlastnictví již za Augusta prolomeno četnými přiděly půdy do soukromého vlastnictví. Také bankovní monopol byl zeslaben vznikem přechetných bank soukromých,³ v čemž se nejlépe značí směr římské obchodní politiky. V administraci říšské však Augustus neaplikoval nic z těchto metod státního hospodářství.

Tím není řečeno, že by se císařská administrativa nebyla zmocnila celých nových oborů. Lze to doložiti na př. na zásobování Říma (*annona*), pro něž Augustus zřídil zvláštní císařský úřad, v jehož čele stál *praefectus annonae* s rozsáhlou kompetencí.⁴ Existence tohoto úřadu znamenala ovšem jistou regulaci zásobování, jež však v podstatě spočívá i nadále na zásadě svobod-

¹) Srov. Rostovtzeff, *The social and economic history of the Roman Empire*, 50 ns.; pro poměry v provinciích Frank, *An economic history of Rome*, 2. vyd., 347 ns.; Dessau, *Geschichte der röm. Kaiserzeit*, II, 2.

²) K tomu srov. Mitteis, *Röm. Privatrecht*, I, 362 ns.

³) Zvaných s počátku *ιδιωτικὴ τράπεζα*, cf. Preisigke, *Girowesen im griechischen Ägypten*, 32.

⁴) Srov. Hirschfeld, *Die kaiserlichen Verwaltungsbeamten*, 2. vyd., 240 ns.

ného obchodu. V Ostii za divadlem nalézá se rozsáhlé náměstí, jež bylo obklopeno 63 obchodními kanceláři podnikatelů z celého světa, pracujících pro annonou. S annonou souvisel patrně též veliký obchodní dům, objevený nyní při nových vykopávkách v sousedství fora Traianova.¹

Ruku v ruce s annonou, zajišťující zásobování Říma, jde frumentace, opatřující chudému obyvatelstvu římskému zdarma obilí. Bylo to dědictví doby nedávno minulé a z toho důvodu zůstalo asi omezeno na město Řím, jehož obyvatelstvu zajišťovalo privilegované postavení v říši. Počet oprávněných činil podle Augustovy úpravy 200.000. Zařízení to udrželo se po celá dvě století v tomto rozsahu. Výměra činila měsíčně přes 30 kg pšenice na jednotlivce.

Praefectus annonae vykonával i civilní jurisdikci ve sporech souvisejících se zásobováním. Doklad o tom, třebas pozdní, poskytuje Paulův fragment z první knihy *Decretorum* D. 14, 5, 8, kde se jedná o velmi subtilní civilistickou otázku, spadá-li záruční právní jednání bankéře, podniknuté v poměru maloobchodníka k velkoobchodníku obilím, do okruhu krytého plnou mocí. O sporu rozhodoval v první instanci praefectus annonae, ke stížnosti pak sám císař. Císařská administrativa zachycuje tak obor annony ve všech jejích vztazích.

V souvislosti s úpravou zásobování možno vzpomenouti událostí z r. 22 př. Kr., kdy za vypuknuvšího hladu v Římě rozčilený lid vymáhal hrozebně na senátu jmenování Augusta diktátorem. Císař dovedl se vyhnouti kroku, který by politicky byl znamenal pro něho veliké nebezpečí,² použil však této příležitosti k tomu, aby, obětuje značné částky peněžné, zajistil si v otázkách zásobování vedoucí postavení, jež skončilo dokonalou organizací annony.

Z ediktů kyrenských je patrné, že režim císařův byl osobní. S tím souvisí i způsob jeho administrativy. Kde císař nezasahuje osobně, pracují úředníci císařští v jeho zastoupení. V poměru k jejich rozhodování je pak císař vždy odvolací a dozorčí instancí. Administrativní řízení toto přeneslo se pak i na rozhodování věcí civilních, pokud s císařskou správou souvisely. Objevuje se tak vedle řádného řízení soudního nové řízení úřednické, t. zv. *extraordinaria cognitio*. Nerozhoduje v ní porotce, dosazený stranami, nýbrž státní orgán, který musí strany přijmouti, protože funguje jménem císařovým. Tato *extraordinaria cognitio* přešla později v pravidelný způsob soudního řízení, který prostřednictvím justiniánské recepce se stal základem moderního procesu civilního.

Je zřejmé, že táž civilistická otázka mohla se vyskytnouti jak v řádném procesu, ustanoveném a rozhodovaném i nyní podle starých zásad republi-

¹) Srov. Ricci, *Il mercato di Traiano*, 17 ns.

²) Srov. Dessau, *Gesch. der röm. Kaiserzeit* I, 335.

kánských v dvojdielném řízení *in iure* a *apud iudicem*, tak v novém mimořádném řízení úřednickém. Tím je ovšem dána vedoucí role juristů v obou řízeních, jak v řádném, tak v mimořádném. I císařská administrativa závisela na kvalitě právního stavu.

Souvisí jistě s politickými poměry doby, že aristokracie římská, vytlačena císařem z aktivního politického života, vrhla se na studium práv. Lze důvodně přijímati, že poměr Augustův k těmto vynikajícím současníkům šlechtického původu nebyl nejlepší. Dokumentuje to dobře postava Labeonova. M. Antistius *Labeo*, syn Caesarova protivníka, zahynuvšího sebevraždou po bitvě u Philippi, byl přesvědčený republikán a odpůrce nového režimu Augustova. Vzdaloval se úmyslně života politického, odmítl konsulát nabízený mu Augustem, odvolávaje se na svoji práci vědeckou, pro niž podle svědectví Pomponiova¹ se uchyloval vždy na půl léta na venkov. Četné anekdoty ilustrují jeho nechuť k Augustovi. Tak když prý v senátu se uvažovalo o tom, aby senátoři se střídali v jakési hlídce před císařovou ložnicí, odvětil, že chrápe a že by císaře rušil.²

Augustovi se podařilo zvládnouti i tento skrytý odpor. Císařská pravomoc sice nijak nezasahovala do řádného řízení soudního. Rozsudky porotců nebyly podrobeny odvolání k císaři, císař nerozhodoval ani nepřímou v oboru řádného procesu svými dobrými zdáními a dokonce již nelze přijímati, že by byl chtěl známou autorisací právníků regulovati responsa juristů. *Ius respondendi*, udílené zprvu právě jen právníkům stavu senátorského, nemohlo mít za účel vykonávati vliv na rozhodování těchto juristů. Šlo tu stěžejně o více než o politický akt, snažící se připoutati osoby, vyloučené novým uspořádáním věcí z politického života, k novému režimu. Obor řádného procesu zůstává nadále doménou praetora a juristů. I když se v průběhu století vyvinula závazná moc respons, zasahovala pouze soudce a nikoliv praetora, jehož *imperium* mohlo býti omezeno pouze zákonem.³

Princeps neměl moci zákonodárné a nelze proto *ius respondendi* jím udílené vykládati tak, jako by jím chtěl kontrolovati a řídití vývoj jurisprudence.⁴ Naopak je princeps ve svém oboru rozhodování odkázán na jurisprudence, jež je skutečnou hybnou silou celého vývoje právního za principátu. Jde tu spíše o rozumné dělení práce. Císař svou autoritou zasahuje v širokém oboru své administrativy, užívaje při tom vydatně pomoci právníků. Tam, kde není třeba jeho zásahu, v oboru řádného procesu civil-

¹) D. 1, 2, 2, 47.

²) Dio Cas. 54, 15.

³) Srov. Wenger, *Praetor und Formel*, 1926.

⁴) Tak na př. de Visscher, *Le Digeste v Conferenze per il XIV centenario delle Pandette*, 1931, str. 56 ns.

ního, přenechává volné pole působnosti orgánům dosavadním, omezuje se na to spojit tuto činnost s leskem své *auctoritas*.

Vždyť ani v nejvlastnějším oboru činnosti nešlo Augustovi o zásadní změny v organizaci správy. Záleželo mu daleko více na tom vytvořit novou administrativní *praxi*. Vysvětlení velikosti a trvalosti Augustova díla státnického leží tudíž v novém pojetí správy. Osobní režim Augustův dovedl všude dosadit svoje lidi, dovedl si uvědomit úkoly, které centrální moci císařské ukládala správa imperia a dovedl je zvládnouti správní praxí. V tom dlužno spatřovati pravý smysl Augustova imperia, že vyplnilo ve správě říše všechny mezery, které ponechával starý režim republikánský.

Jen tím způsobem podařilo se vytvořit státní organismus, schopný dalšího života a nezávislý na osobě Augustově. Dědictví Augustovo převzali jeho úředníci, oddaní bez výhrady blahu svého státu. Jednali v intencích svého císaře, který podle svědectví Suetoniova¹ v kterémsi ediktu prohlásil: Ita mihi salvam ac sospitem rem publicam sistere in sua sede liceat, atque eius rei fructum percipere, quem peto, ut optimi status auctor dicar, ei moriens ut feram mecum spem, mansura in vestigio suo fundamenta ret publicae quae iecero.

Služba státu byla tedy pro Augusta prvním příkazem. Příkazem pojatým co nejširše, takže Augustovo uspořádání státu blíží se ideálu Platonovu, zejména i po té stránce, aby vláda ve státě nebyla vykonávána v zájmu panující třídy, nýbrž v zájmu veškerosti. Augustus sám požadavek tento akcentuje v kyrénských ediktech, v tom duchu ujal se též frumentace, ovšem jen pro římské obyvatelstvo.

Byla nadhozena otázka, zda státnická praxe Augustova nespočívala na Platonově nebo aspoň Ciceronově koncepci státu.² Vědomý odklon od vzoru hellenisticko-orientálního a vytvoření zcela odlišného typu monarchie, odpovídající římskému duchu republikánskému a zajišťující jednotlivci značnou míru osobní svobody, mohlo by tomu nasvědčovat. Avšak k pozitivnímu důkazu sotva tu kdy bude možno dospět. Bylo poukazováno zejména na Cicerona,³ který prý v společnosti římské svými spisy připravoval půdu myšlenky monarchistické. Ve skutečnosti ovšem bylo by se možno dovolat Cicerona i pro tvrzení opačné,⁴ jak při eklektické povaze jeho spisů nelze ani jinak očekávat. Spíše setkáváme se v postavě Augustově se zjevem

¹) Aug. 28.

²) Srov. k tomu nyní Kolbe, l. c. 61 ns.

³) Mimo literaturu u Kolba srov. k názorům Ciceronovým na monarchii Tomsa Filosofické základy Ciceronovy nauky o právu a státu, zvl. str. 29 ns.; Costa, Cicerone giureconsulto, 2. vyd., I, 255 ns.; Righi, La filosofia civile e giuridica di Cicerone, zvl. str. 95 ns.

⁴) Zejména kde akcentuje *auctoritas senatus*. Srov. k tomu a vůbec k užívání termínu *auctoritas* u Cicerona Costa, l. c. 324 a pozn. 4.

i odjinud známým, že tu Říman, ovlivňován řeckou kulturou, tvořil zcela intuitivně a uvedl tak ve skutek zřízení, jež duševnímu zraku Řekovu se objevilo jen jako ideál.

O Augustově vřelém poměru k řecké kultuře nebude pochyby. Vypravuje se, že se pokoušel i v dramatické poesii, sám však brzy nahlédl svůj nezdar. Dal se prý do skládání tragedie Ajax. Když se ho přátelé ptali, co dělá jeho Ajax, odvětil, že „nalehl na houbu“. Svým státnickým dílem inspiroval však Augustus svoje současníky k tvoření uměleckému, jak je toho nejznámějším dokladem Vergilius.¹ Básníci vrátili ovšem Augustovi bohatě, co přijali. Nejde tu však o pochlebování. Právě proto, že v Augustovi vystupoval na venek jen princeps omnium a nikoli monarcha, mají projevy básníků Augustovy doby o státu hlubší význam, než snad jen jako slova osobního obdivu. Jistě z hloubky svého přesvědčení mohl říci Vergilius²

Imperium sine fine dedi.

Nejen tedy hospodářský a politický rozvoj státu, ale i jeho vyspělá kultura spočívala na Augustově státnickém umění, s nímž se zmocnil administrativního problému římské republiky. Šťastné vyřešení základních otázek správy státní stvořilo Augustum saeculum.³

I v našem novém státu lze říci, že jednou ze základních otázek jeho prospívání je problém administrativní. Není mým úkolem rozhodovati, zda byl tento problém řešen v minulých letech povolanými orgány vždy správně. Je však jistě obecným přesvědčením, že veliký podíl na zdaru našeho státního života má nejvyšší správní soud, vykonáváje kontrolu správy v duchu správného práva a tvoře tak jednu z nejdůležitějších složek právní bezpečnosti. Kdokoliv měl v těchto letech štěstí nahlédnouti blíže do duševní dílny dra *Emila Háchy*, nynějšího prvního presidenta nejvyššího správního soudu, ví, jakou zásluhu na tomto díle má jeho ruka. Osobnost Háchova, jež v dlouhých letech intenzivní práce pojala do sebe nejen všechny složky dnešní kultury právní, ale, možno-li tak říci, celý moderní život v nejrůznějších jeho projevech účelnosti a krásy, vrací našemu státu v roli nejvyššího soudce, co má v sobě nejdokonalejšího. Neuvědomil jsem si velikost tohoto úkolu nikdy jasněji, než před imposantními památkami římského Imperia.

¹⁾ Srov. Jiráni, Vergilius, str. 95 ns.

²⁾ Aeneis I, 279.

³⁾ Ke kultuře doby Augustovy srov. krásnou knížku přednášek Heinze, Die Augusteische Kultur, 1930.